

Pieńkowska, Hanna

Problem planowania i kontroli w zakresie konserwacji tzw. zabytków ruchomych

---

Ochrona Zabytków 22/2 (85), 131-134

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HANNA PIENKOWSKA

PROBLEM PLANOWANIA I KONTROLI W ZAKRESIE KONSERWACJI TZW. ZABYTKÓW RUCHOMYCH*

W S T Ę P

Analizując problematykę tzw. zabytków ruchomych w pierwszym rządzie należy podkreślić stały postęp na polu badawczym i technologicznym, niejako równoległy do rozwoju nauk fizykochemicznych, których najnowsze osiągnięcia włączane są w warsztat pracy konserwatora-technologa. Współpraca z przedstawicielami nauk ścisłych, rozbudowa laboratoriów, pogłębienie analizy struktury materialnej dzieła sztuki i diagnostyki jego schorzeń przynoszą rezultaty, które w konfrontacji z innymi ośrodkami postępowej konserwacji dzieł sztuki, jak np. we Florencji, potwierdzają pozytywną ocenę naszych osiągnięć. Rozwój ten zawdzięczamy w pierwszym rządzie działalności wyższych uczelni i laboratoriów skoncentrowanych w ośrodkach warszawskim, krakowskim i toruńskim. Jest on wynikiem podejmowania konkretnych zadań badawczych i konserwatorskich oraz systematycznego szkolenia młodych konserwatorów z uwzględnieniem przyszłej ich specjalizacji. Ważnym czynnikiem wpływającym na rozwój tej dziedziny konserwacji zabytków są systematycznie organizowane przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków oraz przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków konferencje specjalistyczne, dotyczące wybranej dziedziny konserwacji dzieł sztuki, pozwalające na międzyśrodowiskowe przedyskutowanie problematyki na tle najnowszych osiągnięć krajowych i zagranicznych. Publikowanie materiałów uzyskiwanych z tych konferencji jest dodatkowym pozytywnym elementem dla rozwoju wiedzy konserwatorskiej.

Niewątpliwym osiągnięciem tej dziedziny konserwacji zabytków, przekraczającym daleko ramy specjalizacji konserwatorskiej, są dokonane odkrycia malowideł ściennych o niezwyklej

wartości i znaczeniu dla nauki, jak np. malowidła romańskie w Tumie pod Łęczycą, w Czerwińsku, Dziekanowicach i Tropiu lub malowidła z kręgu mistrza z Brzegu i inne śląskie polichromie, które rozszerzyły naszą wiedzę i nasze poglądy na sztukę polską.

Szczególnie prężną inicjatywą i wyjątkowym dynamizmem w pracach badawczych i konserwatorskich malarstwa ściennego odznaczał się ośrodek krakowski, działający od 1950 r. pod kierunkiem prof. Józefa E. Dutkiewicza, właściwego twórcy i organizatora Studium Konserwacji Dzieł Sztuki ASP. Z częściowym dorobkiem Studium mieliśmy możliwość zapoznać się w 1964 roku, w piętnastolecie jego działalności, poprzez wystawę zorganizowaną w Krakowie, poprzez syntetyczny artykuł sprawozdawczy prof. Dutkiewicza¹ oraz dzięki innym artykułom publikowanym w „Ochronie Zabytków”.

Wśród problemów dotyczących konserwacji zabytków ruchomych najżywsze dyskusje i wymiany poglądów dotyczyły, jak dotąd, konserwacji malowideł ściennych. Temu właśnie zagadnieniu poświęcona była ogólnopolska konferencja zorganizowana w Krakowie w 1964 r. Realizacją jednego z jej wniosków były następnie w 1965 r. obrady kolokwium poświęconego estetycznym problemom konserwacji malowideł ściennych, połączone z objazdem terenu oraz dyskusja o konserwacji malowideł ściennych zorganizowana w 1968 r. przez ZPAP i Ośrodek Dokumentacji Zabytków, w której brali udział członkowie sekcji konserwatorskiej ZPAP i historycy sztuki, mając również możliwość zapoznania się z kilkunastu obiektami w terenie². Zasięg i przebieg dyskusji oraz wnioski, jakie formułowano na powyższych specja-

Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Konserwatorskiej w Radziejowicach dn. 20. II. 1969 r.

¹ „Ochrona Zabytków” XIX (1966), nr 2 (73), s. 49—61.

² „Ochrona Zabytków” XXI (1968), nr 3 (82), s. 67—77.

listycznych zjazdach mogą być odniesione do całokształtu problematyki konserwacji zabytków ruchomych i ukazują nam — obok podkreślonych osiągnięć — istotne braki i niedociągnięcia w naszej pracy konserwatorskiej. Podejmując próbę uszeregowania wniosków i postulatów stawianych na płaszczyźnie międzyśrodkowej opierano się ponadto na praktycznych doświadczeniach terenowych oraz czerpano materiał z publikowanych sformułowań teoretycznych.

Do najbardziej alarmujących i drastycznych uwag krytycznych, wyrażanych na zjazdach i objazdach terenowych należą następujące: 1) dopuszczanie do dramatycznego niszczenia dzieł sztuki o najwyższych wartościach artystycznych i historycznych, jak np. romańskich malowideł w Tumie pod Łęczycą, gotyckich portretów biskupich w krągankach franciszkańskich w Krakowie i wielu innych, przy równoczesnym podejmowaniu bardzo kosztownych robót konserwatorskich przy obiektach trzeciorzędnych lub wydatkowaniu kredytów na prace czysto rekonstrukcyjne; 2) dopuszczanie do wtórnego niszczenia obiektów konserwowanych wskutek braku kompleksowego programu konserwatorskiego, czego przykładem mogą być obiekty zwiedzone przez członków sekcji konserwatorskiej ZIPAP w maju 1968 r.; na 12 obiektów konserwowanych 7 uległo wtórnemu częściowemu zniszczeniu, a tylko 4 miały zagwarantowane właściwe warunki trwałości; 3) dopuszczanie do wydatnego zawyżania kosztów konserwacji wskutek niewłaściwego ustawienia metod i technologii zabiegów, nie uwzględniających wartościowania zabytków, np. sposób konserwacji malowideł w Wierzbnie, Dobrocinie, Pogorzeli, Gostkowie, Oporowie lub w Rabce w początkowej ich fazie; 4) niezadowalające efekty konserwatorskie, dotyczące głównie fazy punktowania, scalania i rekonstrukcji; 5) co najmniej niezadowalający, a często wręcz tragiczny stan muzealiów, przechowywanych w magazynach oraz brak ustalonej polityki w tym zakresie zastępowanej często konserwacją związaną wyłącznie z wystawiennictwem.

Śledząc przyczyny leżące u podstaw wymienionych powyżej błędów i niedociągnięć naszej działalności można łatwo zauważyć, że wynikają one w głównej mierze z braku jasno określonych kryteriów i form planowania w tej dziedzinie. Pragnąc uzasadnić i omówić postulat planowania w zakresie konserwacji zabytków ruchomych zdaje sobie sprawę z trudności, jakie wystąpią przy jego realizacji. Trudności wynikające z przedmiotu, jakim jest dzieło sztuki, z niezadowalającego stanu inwentaryzacji zabytków ruchomych, z ogromnej potencjalnej możliwości doniosłych odkryć w tej dziedzinie, mogących wpływać na zmianę i modyfikację naszych poglądów. Należy jednak przyjąć, że korzyści wypływające z racjonalnego planowania będą przewyższać błędy, ja-

kich się niewątpliwie dopuścimy, a bieżące korekty planów zapobiegą ich niewłaściwemu usztywnieniu.

PROPONOWANE FORMY PLANOWANIA, REALIZACJI I KONTROLI

Przedmiot planowania. Planowanie w zakresie zabytków ruchomych powinno w zasadzie dotyczyć trzech zasadniczych elementów: wyboru obiektów do konserwacji, zakresu i programu prac konserwatorskich, przybliżonej oceny kosztów konserwacji.

Wybór obiektów do konserwacji musi być oparty na ustalonych kryteriach wartościowania, będących wypadkową znaczenia naukowego, artystycznego i społecznego, jakie przedstawia sobą dzieło sztuki. W tym celu należy więc przeprowadzić klasyfikację zabytków ruchomych w oparciu o posiadaną ich inwentaryzację, z zastrzeżeniem konieczności stałego aktualizowania materiałów. Rozsądna i przemyślana klasyfikacja, po uzupełnieniu informacją o stanie zachowania zabytku, winna być decydującą przesłanką w sprawie wyboru dzieła sztuki do konserwacji, gdyż jego społeczne znaczenie wpływa w pierwszym rzędzie z wartości naukowo-kulturalnej, a dopiero wtórnie z czynników związanych np. z użytkowaniem lub ekspozycją.

Klasyfikacja zabytków winna również leżeć u podstaw ustalania zakresu i programu prac konserwatorskich. Powinna ona, między innymi, ustalić grupę zabytków, których wartości nie dopuszczają do punktowania lub rekonstrukcji oraz kategorie zabytków, w których konserwatorskie dopełnienie ubytków jest uzasadnione i dopuszczalne. Równie istotną przesłanką dla programowania prac konserwatorskich winna być ich kompleksowość, zapewniająca zarówno właściwe warunki trwałości jak i ekspozycji zabytku. Koszty prac konserwatorskich, wynikające z ustalonego ich programowania mogą być podane w fazie planowania jedynie w sposób przybliżony, lecz oparty o realne przesłanki szacunkowe wykorzystujące w większej mierze, niż to się obecnie stosuje, materiał porównawczy i długoletnie już doświadczenia.

Formy organizacyjne planowania. Formy planowania w zakresie zabytków ruchomych należy oprzeć na tych samych zasadach, jakie są stosowane w innych dziedzinach konserwatorskich. Należą do nich w pierwszym rzędzie: zasada wielostopniowości, zasada etapowania, (plany roczne, wieloletnie, perspektywiczne). Wydaje się słuszne i uzasadnione, aby plany konstruowane przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków i opiniowane przez Wojewódzkie Rady Dóbr Kultury były następnie dyskutowane i opiniowane przez powołaną do tego celu Główną Komisję Kon-

serwacji Zabytków Ruchomych, złożoną ze stałych członków i specjalistycznych konsultantów, a następnie zatwierdzane przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków.

Realizacja planów. Podstawowym założeniem właściwej realizacji planów i właściwie prowadzonej konserwacji dzieła sztuki jest powierzenie zadań konserwatorom wyspecjalizowanym w określonej dziedzinie sztuki lub technologii. Postulat specjalizacji, szeroko omówiony i uzasadniony w artykule prof. Dutkiewicza: *Potrzeba i granice specjalizacji*³ należy odnieść zarówno do Pracowni Konserwacji Zabytków, do zakładów „Ara” jak i do wykonawców indywidualnych. Specjalizacja bowiem pozwoli nie tylko na dogłębne opanowanie wszelkich zagadnień związanych z obranym przedmiotem zainteresowań i tym samym na wysokie podniesienie kwalifikacji konserwatorów, lecz równocześnie przyspieszy opracowanie kryteriów normujących postępowanie konserwatorskie w przypadkach schorzeń typowych i powtarzalnych. W konsekwencji wpłynie to na obniżenie kosztów konserwacji i ściślejsze ukierunkowanie badań technologicznych a zarazem pozwoli na szersze i szybsze stosowanie terapii konserwatorskiej, służącej w pierwszym rzędzie zabezpieczeniu dzieł sztuki.

Jednocześnie z rozwojem specjalizacji konserwatorów-wykonawców powinno nastąpić wzmocnienie i rozbudowa tego zagadnienia w ramach działalności Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków. Rozwój i specjalizacja naukowa dyscypliny konserwacji zabytków stawiają bowiem tak wysokie i różnorodne wymagania przed służbą konserwatorską, iż jest nie do pomyślenia, aby szczupły personel Oddziału Konserwatora mógł wziąć na siebie pełną odpowiedzialność za kierowanie całokształtem polityki konserwatorskiej. Doraźnym rozwiązaniem jednej z trudności byłoby stworzenie podstawy prawnej dla powoływania inspektorów nadzoru dla prac przy zabytkach ruchomych, którymi winni być dyplomowani artyści konserwatorzy lub historycy sztuki o dużym doświadczeniu.

Kontrola wykonania planów i prac konserwatorskich. Wszelkie działania planowane (stanowiące podstawy naszej gospodarki narodowej), tylko wówczas przyniesie oczekiwane rezultaty jeśli będzie stale konfrontowane z konkretną realizacją i korygowane przez systematycznie wyciągane stąd wnioski. Celem uzyskania odpowiedniej dla tych potrzeb informacji należy: 1) rozbudować i unormować formy dokumentacji konserwatorskiej do takiej skali i precyzji, aby wnioski z niej wyciągnięte stanowiły nie tylko materiał dokumentalno-historyczny, ale również w swym

działaniu zwrotnym ustalały konkretne potrzeby i kierunki badań specjalistycznych; 2) przeprowadzać systematyczne, okresowe kontrole obiektów po konserwacji, ustalające ich stan zachowania, analizujące przyczyny ewentualnych schorzeń oraz precyzujące wnioski i zalecenia; 3) publikować artykuły i opracowania z zakresu krytyki konserwatorskiej; 4) organizować regularne dyskusje międzyrodowiskowe przy konkretnych pracach konserwatorskich.

ZAGADNIENIA NAUKOWO-BADAWCZE

Niezależnie od planowych zadań konserwatorskich należy dążyć do systematycznego podejmowania prac badawczych ze względu na ich zasadnicze znaczenie dla postępu wiedzy historycznej i technicznej. Wyniki badań rozszerzają bowiem i precyzują przesłanki konieczne dla wartościowania i klasyfikacji zabytków, pozwalają na działanie coraz bardziej ekonomiczne, coraz trafniejsze konserwatorsko oraz stwarzają szersze i głębsze podstawy planowania. Wyniki prac badawczych są niezbędne dla ustalenia kompleksowych programów konserwatorskich i dla podejmowania decyzji konserwatorskich. Wyniki badań są często jedynym sygnałem alarmującym o konieczności ratowania przed zagładą istotnych i nieznanymi przedtem wartości.

Kierunki prac badawczych wynikają zasadniczo z charakteru problematyki, którą się zajmujemy w tym omówieniu. Mogą więc one dotyczyć: 1) określonych obiektów zabytkowych badanych kompleksowo; 2) problematyki historyczno-artystycznej; 3) zagadnień technologicznych w zakresie nauk ścisłych i technologii konserwatorskich; 4) metodyki badawczej.

Wydaje się słuszne i uzasadnione, aby prace badawcze były również ujęte etapowym planowaniem, uwzględniającym zainteresowania środowiskowe i konieczność specjalizacji. Stawianie problemów badawczych winno wpływać w inicjatywy konserwatorów, a ujmowanie ich w plany pracy wyższych uczelni, instytutów specjalistycznych i laboratoriów wymaga koordynacji przez konsultantów skupionych w Głównej Komisji Konserwacji Zabytków Ruchomych lub w ramach Komitetu Narodowego ICOMOS. Oczywiście jest, że podejmowanie zadań badawczych przy konkretnych obiektach zabytkowych musi być oparte o przepisy zawarte w Ustawie o ochronie dóbr kultury i o muzeach, a więc o zezwolenia Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków, którzy z kolei będą otrzymywać sprawozdania i wnioski opracowywane przez badaczy.

Wszechstronne korzyści wypływające z prac badawczych będą miały znaczenie realne tylko wówczas, gdy informacja o nich będzie pełna i szybka. Stąd też płynie konieczność nałożenia

³ „Ochrona Zabytków” XVI (1963), nr 2 (61), s. 3—12.

obowiązku publikowania wyników i wniosków prac badawczych w sposób doraźny, pozwalający na wykorzystanie ich zarówno dla dalszych badań jak też dla korygowania zadań planowych.

Zanim zdobędziemy wszystkie konieczne przesłanki dla prawidłowej działalności planowej w zakresie zabytków ruchomych musimy podjąć działania doraźne, budujące elementy podstawowe i przyspieszające realizację wszystkich omówionych postulatów.

Do działania tego należy: 1) podjęcie klasyfikacji zabytków ruchomych analogicznie, jak to miało miejsce w zakresie zabytków architektury; 2) powołanie Głównej Komisji Konserwacji Zabytków Ruchomych; 3) stworzenie podstaw prawnych dla powoływania

inspektorów nadzoru prac konserwatorskich przy zabytkach ruchomych na szczeblu wojewódzkim; 4) nałożenie obowiązku na wykonawców konserwatorów dokonywania okresowych kontroli stanu zachowania obiektów konserwowanych i składania sprawozdań i wniosków w tym zakresie; 5) powołanie zespołu dla opracowania i ustalenia właściwych form dokumentacji konserwatorskiej; 6) kontynuacja dyskusji międzyrodowiskowych na wzór dyskusji organizowanych przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków; 7) zapewnienie szerszych możliwości oraz obowiązku publikowania bieżących informacji w terenowych wydawnictwach konserwatorskich, niezależnie od „Ochrony Zabytków”.

dr Hanna Pieńkowska
Wojewódzki Konserwator Zabytków
w Krakowie

LE PROBLÈME DE LA PLANIFICATION ET DU CONTRÔLE DANS LE DOMAINE DE LA CONSERVATION DES MONUMENTS HISTORIQUES DITS „MONUMENTS MEUBLES”

Le phénomène défavorable de la dégradation secondaire se manifestant dans les objectifs déjà conservés résulte soit d'un manque de contrôle soit de l'emploi erroné des fonds disponibles pour la conservation. Afin d'éviter cet état de choses, il faudrait soumettre ce genre de travail à la planification et ceci dans une mesure aussi large que possible. Les éléments de base de cette planification consisteraient à choisir l'objectif d'après une classification convenablement établie et à fixer la portée et le programme des travaux ainsi que leur devis approximatif. La planification doit se baser sur deux principes — celui de l'échelonnement et du travail réparti en étapes.

Afin que leur exécution soit convenable, lesdits travaux doivent être confiés à des groupes de spécialistes, experts dans les disciplines envisagées. Une fois les travaux terminés, un contrôle périodique de l'état de conservation, une documentation soigneusement rédigée et enfin la publication des matériaux ainsi que des discussions sur leur contenu permettraient de tirer des conclusions profitables pour l'avenir. Evidemment, les recherches visant les problèmes précités constitueraient l'élément indispensable pour le développement de la science historique et technique.

RYSZARD BRYKOWSKI

BIESZCZADZKI SKANSEN CERKIEWNY

Historia „myśli” o cerkiewnym skansenie w Bieszczadach została po raz pierwszy ujawniona w 1963 r., w kularach toruńskiej sesji naukowej Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Jej autorem i zarazem propagatorem, zresztą wówczas w bardzo ograniczonym gronie, był dyrektor Muzeum w Łańcucie Antoni Duda-

-Dziewierz. Na początku 1966 r. Zespół Doradczy do Spraw Parków Etnograficznych i Budownictwa Drewnianego, działający przy Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków, wydał pozytywną opinię w sprawie skansenu cerkiewnego w Polsce. Wiadomo też, że „konceptję założeń budowy skansenu cerkwi w Bieszcza-